

teacher-pedagogue, presents didactic ideas by K. Ushynskiy which coincide with the concepts of modern education in the aspect of the development of key competence “ability to learn”.

Key words: K. Ushynskiy, philosophical and methodological ideas and views by K. Ushynskiy, anthropological basis of language education, competence, “ability to learn”.

УДК 37.013.75“18/19”

Леонтьєва І.В.,

аспірантка, викладач кафедри теорії та історії педагогіки

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

СПАДЩИНА К.Д. УШИНСЬКОГО ТА ЇЇ РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ (КІНЕЦЬ ХІХ — ПЕРША ТРЕТИНА ХХ ст.)

Стаття продовжує цикл статей з історії розвитку експериментальної педагогіки кінця ХІХ — початку ХХ століття і присвячена вивченню передумов становлення вітчизняної експериментальної педагогіки, зокрема постаті К.Д. Ушинського та впливу його антропологічних ідей на новий науковий напрям.

Ключові слова: вітчизняна експериментальна педагогіка, передумови розвитку і становлення вітчизняної експериментальної педагогіки, К. Ушинський.

Кінець ХІХ — початок ХХ ст. привертає увагу вчених багатоаспектністю дослідних контекстів, коли основні вектори розвитку педагогічної науки того часу сконцентрувалися на проблемі людини. Головним завданням вітчизняної педагогічної науки цього періоду став пошук і вивчення об’єктивних закономірностей формуючого впливу на особистість, сутнісних сторін розвитку людини. Для дослідження природи дитини і перевірки результативності шкільного навчання та виховання педагогами і психологами став активно застосовуватися метод експерименту та спостереження.

Використання експериментальних методик у галузі освіти та виховання дітей призвело до появи нової наукової течії, що зародилася наприкінці ХІХ ст. у Німеччині й одержала назву «експериментальна педагогіка» (термін був запропонований на початку

XX ст. німецьким педагогом та психологом Е. Мейманом). Нова педагогічна течія спочатку виникла як інтегративний напрям у психології та педагогіці, що об'єднав дослідження, в яких було акцентовано увагу на застосуванні емпіричних методів як основи одержання фактів розвитку дітей та подальшої побудови педагогічної теорії і здійснення практики.

Представники нового напрямку ставили за мету всебічне дослідження дитини й обґрунтування педагогічної теорії експериментальним шляхом. Емпіричному вивченню підлягав об'єкт виховання (дитина, підліток, юнак), загальні закономірності та індивідуальні особливості її фізичного та духовного розвитку, етапи розвитку, психологічні та фізіологічні особливості шкільної діяльності дитини, дидактичні прийоми, їх ефективність, шкільна організація. Вітчизняна експериментальна педагогіка вбачала своїм основним завданням переробити навчання і виховання «відповідно до законів і норм біологічних і соціальних наук за допомогою досвіду, статистики і систематичного спостереження» [2, 2]. Поява нових промислових технологій та занепад традиційного виробництва сприяли посиленню уваги до проблеми навчання і виховання підростаючого покоління в масовій школі, оновлення освіти. Саме ці соціальні та економічні причини й зумовили виникнення експериментальної педагогіки. Прихильники цього напрямку (поняття «експериментальна педагогіка» на початку XX ст. часто використовувалося багатьма вченими як синонім понять «педагогічна психологія», «експериментальна психологія», «педологія», «експериментальна педагогічна психологія») прагнули розробити для вчителів і вихователів чітку систему педагогічних норм і правил, засновану на наукових даних, отриманих у результаті експериментального дослідження психофізіологічної природи дітей, їх вікових та індивідуально-психологічних особливостей, а також умов і закономірностей розвитку [1, 101].

Експериментальна педагогіка кінця XIX – початку XX ст. спиралася на результати вивчення дітей за допомогою емпіричних методів: спостереження; дослідження продуктів творчості учнів (записи, твори, малюнки); анкетування; тестування з визначення вікових можливостей (уперше такий тест був розроблений у 1905 р. французькими психологами А. Біне та Т. Симоном); вивчення поведінки в різних навчальних і позанавчальних ситуаціях; вимірюван-

ня рівня інтелектуального розвитку з використанням системи тестів. Представники цього напрямку (А. Лай і Е. Мейман (Німеччина), О. Лазурський і О. Нечаєв (Росія), А. Біне (Франція), О. Декролі (Бельгія), П. Бове і Е. Клапаред (Швеція), У. Кілпатрик (США)) уперше цілеспрямовано займалися всебічним вивченням дитини, впровадженням нових експериментальних методів дослідження, пошуком ефективних шляхів побудови взаємин між учителем і учнем, які б максимально сприяли реалізації можливостей розвитку і творчого потенціалу кожної дитини. Завдяки групі німецьких учених на чолі з Е. Мейманом і В. Гавкотом стали створюватися науково-експериментальні лабораторії.

Основними принципами досліджуваного наукового напрямку визначаємо: відмову від вивчення дитини «частинами», прагнення синтезувати різнобічні знання (фізіологічні, психологічні, педагогічні) про дитину; застосування генетичного принципу, який передбачав вивчення дитини у динаміці, через виявлення тенденцій її формування; вивчення дитини в соціальному оточенні, у зв'язку з умовами її життя та виховання; практична спрямованість емпіричних досліджень феномену дитинства, прагнення зробити науку про дитину корисною для вихователів, педагогів і самих дітей.

Зміст і наукова реконструкція становлення експериментально-педагогічного напрямку наприкінці XIX – початку XX ст. визначає його як науковий феномен, що актуалізує можливість екстраполювати його аксіологічні ідеї у сучасну педагогіку.

Експериментальна педагогіка в науковій літературі розглядалася в основному як психологічний напрям в педагогіці. Дослідники радянського періоду схильні були зараховувати експериментальну педагогіку та її діячів до ідеалістичного напрямку в розвитку психології (А. Петровський, М. Соколов, Г. Махмудов). У 80–90-х роках XX ст. з'явилися публікації, що оцінювали експериментальну педагогіку як напрям педагогічної науки, що розвинувся у межах гуманістичних і демократичних тенденцій. Цей науковий напрям розглядався в аспекті генезису педагогічної психології та педології (В. Аншакова, М. Михайлова, О. Нікольська, Ф. Фрадкін) із застосуванням антропологічного, аксіологічного, парадигмального, персоналістичного підходів (Б. Бім-Бад, М. Богуславський, Г. Корнетов, Є. Осовський, М. Плохова, О. Романов). На початку

XXI ст. тематика експериментальної педагогіки в працях дослідників концентрувалася навколо проблем становлення цієї течії у відомстві військово-навчальних закладів Росії (І. Шуманський), розвитку реформаторської педагогіки кінця XIX – 70-х років XX ст. (Т. Козлова). Персоналії, прогресивні ідеї, науково-педагогічна та творча спадщина представників цього періоду стали предметом дослідження вчених та знайшли відображення у дисертаційних роботах І. Бакаленко, Ю. Корнейко, А. Степаненко (Е. Мейман) О. Нечаєва (І. Сакович), Т. Петрової, Л. Лисенко, Т. Кравцової (ідеї представників реформаторської педагогіки), К. Макаренкова (експериментальна педагогіка Росії як науковий феномен). Проте узагальнюючих робіт про витоки експериментальної педагогіки, постаті окремих педагогів і психологів, чії ідеї вплинули на її розвиток, ще не створено.

Метою нашої статті є аналіз творчої спадщини відомого вітчизняного педагога, психолога К.Д. Ушинського, що вплинула на формування провідних принципів вітчизняної експериментальної педагогіки кінця XIX – початку XX ст.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у світі та в Україні, зокрема, набула поширення «нова» педагогіка, на основі якої відбувалося реформування всієї системи освіти. Значну роль у розвитку освіти, школи і педагогічної думки досліджуваного періоду відіграв вчений-педагог К. Ушинського. Аналіз його провідних ідей переконує в тому, що це визначне явище в історії освіти і основний стимул суспільного розвитку. Демократична система виховання вченого-педагога ґрунтувалася на низці ідей, кожна з яких, на нашу думку, визначила становлення та особливості вітчизняної експериментальної педагогіки. Однією із найважливіших, на нашу думку, є ідея виховання з урахуванням впливу соціального і природного середовища. На думку видатного педагога, «вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, якою вона є насправді, з усіма її слабкостями і в усій її величі, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами» [3, 207], тому що «<...> основною метою виховання людини може бути тільки сама людина, <...> в людині мету виховання становить душа, для якої існує тіло» [4, 243].

Обстоюючи ідею поступально-висхідного характеру розгортання педагогічного процесу К. Ушинський зазначав: «Починаючи

навчання дитини, треба мати на увазі, що дитина, незалежно від навчання, розвивається з кожним днем» [3, 235].

Ніби дороговказом напряму розвитку експериментальної педагогіки звучить ідея педагога про єдність навчання і виховання, про тісний, науково визначений зв'язок педагогічної теорії й практики, бо «пуста, нічим не обґрунтована теорія виявляється такою ж ні на що не придатною річчю, як факт або досвід, з якого не можна вивести ніякої думки, якому не передує і за яким не йде ідея» [3, 9].

Пророчими також стали слова К. Ушинського про значення спадковості у вихованні і розвитку особистості дитини, її зовнішні прояви та необхідність цілеспрямованого спостереження за вихованцем з боку вихователя для їх вивчення: «І характер, і пануючі схильності, і ступінь розвитку, і напрям цього розвитку, і нинішній настрій душі, – словом, уся природа, історія і статистика душі виявляються більше в увазі, ніж у чомусь іншому. Нічого говорити про те, як важливо для вихователя познайомитися з душею вихованця, а для цього немає кращого способу, як помітити, на що вихованець звертає більше уваги, для цього трапляється багато випадків» [3, 248].

К. Ушинський став одним із перших вітчизняних педагогів, який спробував вивчити дитину у динаміці, виявити тенденції її формування; вивчити її в соціальному оточенні, у зв'язку з умовами її життя та виховання, вивчав дитину «цілісно», прагнув синтезувати різнобічні знання (фізіологічні, психологічні, педагогічні) про дитину. Практична спрямованість емпіричних досліджень К. Ушинського дала можливість сформулювати низку науково обґрунтованих педагогічних закономірностей: зв'язок між розвитком інтересу й активністю в навчальній діяльності; співвідношення природодоцільності і культуровідповідності між спадковим і набутим людиною у процесі виховання і спілкування з середовищем; зв'язок між формуванням розумового простору й здатністю до самостійного життя серця і волі дитини.

Ідеї К. Ушинського вважаємо провісницьким у розвитку вітчизняної експериментальної педагогіки, такими, що вплинули на її розвиток, зміст і становлення.

Джерела

1. Егоров С.Ф. Педагогическая теория в России и на рубеже XIX–XX вв. / С.Ф. Егоров. – М., 1987. – 210 с.
2. Михайлова М.В. Экспериментальная педагогика в России / М.В. Михайлова // Советская педагогика. – 1985 – № 1. – С. 2–3.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 1. – С. 9–15, С. 192–207, С. 248–300.
4. Ушинський К.Д. Твори : в 6 т. / К.Д. Ушинський. – К. : Рад. шк., 1995. – Т.6. – С. 242–243.

Статья продолжает цикл статей по истории развития экспериментальной педагогики конца XIX – начала XX века и посвящена изучению предпосылок становления отечественной экспериментальной педагогики, в частности фигуры К.Д. Ушинского и влияния его антропологических идей в новое научное направление.

Ключевые слова: отечественная экспериментальная педагогика, предпосылки развития и становления отечественной экспериментальной педагогики, К.Д. Ушинский.

This article carries on the series of articles on the history of the development of experimental pedagogy in the late XIX – early XX centuries and is dedicated to the study of preconditions for the development and establishment of the national Experimental Pedagogy, in particular personality of K. Ushynskiy and influence of his anthropological ideas on a new research direction.

Key words: national experimental pedagogy, preconditions for the development and establishment of the national Experimental Pedagogy, K. Ushynskiy.